

QLOBALLAŞMA PROSESİ VƏ DİN: QARŞILIQLI MÜNASİBƏTLƏR KONTEKSTİNDƏ

*s.f.d. Asəf Qənbərov,
Azərbaycan İlahiyyat İnstitutunun
dekan müavini
asefganbarov@ait.edu.az*

XÜLASƏ

Bu məqalədə qloballaşma prosesi və din arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin müxtəlif istiqamətləri sosioloji nəzəriyyələr əsasında araşdırılır. Əvvəlcə qloballaşma prosesi təhlil edilir və göstərilir ki, bu prosesin dinə təsirlərinin müxtəlif nəticələri mövcuddur. Müəllif, hər şeydən öncə, belə fikir irəli sürür ki, dünya dinləri bir xalq və ya regionla məhdudlaşmır və qloballaşmağa can atır. Belə ki, dünya dinlərinin çağırışları qlobal xarakter daşıyır. Bundan sonra göstərilir ki, qloballaşma prosesinin dinə mühüm təsirləri vardır; qlobal erada dini plüralizm dinin ictimai nüfuzunu nisbətən azaldır, sekulyarizasiya prosesini sürətləndirir. Digər tərəfdən, din insanların psixoloji-mənəvi ehtiyaclarını təmin etməkdə davam edir, yəni fərdi xarakter daşıyaraq müasir dünyada əhəmiyyətini qoruyur. Sonda göstərilir ki, bəzi hallarda din mühafizəkar mövqedən çıxış edərək, mədəni qloballaşmanın, başqa sözlə, vesternizasiyanın qarşısında maneə rolunu oynayır. Beləliklə, din lokal mədəniyyətlərin, icma maraqlarının və milli kimliyin əsas müdafiəçisi rolunda çıxış edir.

***Açar sözlər:** qloballaşma prosesi, din, sekulyarizasiya, plüralizm.*

Giriş

Ümumbəşəri hadisə sayılan qloballaşma prosesi sosial, mədəni və ya siyasi olsun, həyatın elə bir sahəsi yoxdur ki, oraya nüfuz edib öz təsirini göstərməsin. Bu mənada, qloballaşma prosesinin təsirləri dini sferada da müxtəlif istiqamətlərdə hiss olunur. Qloballaşma bəzən dini cərəyanların fəaliyyətində,

dindarlığın səviyyəsində, qıyası, dini sahədə müəyyənləşdirici rol oynayarkən, bəzən də din institutunun özü qloballaşmanın sürətləndirici və ya birbaşa olaraq qloballaşdırıcı amil rolunda çıxış edir. Bütün bunları nəzərə alaraq, qloballaşma prosesi və din arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin sosioloji baxımdan öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşma prosesi və din arasındakı münasibətlərin təhlilinə həsr olunan bu məqalənin məqsədi məhz bu prosesin dinə təsirinin müxtəlif istiqamətlərini işıqlandırmaqdan ibarətdir.

Məqalədə, ilk növbədə, qloballaşma prosesinin mahiyyəti, bu prosesin tarixi dövrləri və əsas istiqamətləri təhlil olunur. Bu məqsədlə qloballaşma prosesi sahəsində geniş yaradıcılığı ilə tanınan R.Robertson, C.Ritzer və digər Qərb sosioloqlarının nəzəriyyələrinə müraciət edilir. Daha sonra qloballaşma prosesinin dinə təsirlərinin istiqamətləri təhlil olunur. Bu mənada, məqalədə dinin qloballaşma amili olması, qloballaşma prosesinin dinə müxtəlif təsirləri və bəzi hallarda dinin qloballaşma prosesinə maneə təşkil etməsi problemləri ətraflı nəzərdən keçirilmişdir.

Qloballaşma prosesinin mahiyyəti

Qloballaşma prosesi müasir sosiologiya elminin aktual problemlərindən biridir. Günümüzdə bəşəriyyətin qlobal bir eraya daxil olduğu, artıq heç kəsdə şübhə doğurmur. Qloballaşma tarixin axarına təsir göstərən ən böyük dəyişikliklərdən biri, eyni zamanda, hələ də davam edən çoxcəhətli proses hesab olunur. Bu mövzu ilə bağlı aşağıdakı suallar aktuallığını qoruyur:

- Qloballaşma prosesinin mahiyyəti nədir? Bu prosesin hansı istiqamətləri mövcuddur?

- Qloballaşma prosesi nə zaman başlanmışdır?

- Qloballaşma və din arasında hansı qarşılıqlı təsirlər vardır?

Bu fəsildə yuxarıda qeyd olunan suallara cavab axtarılır, eyni zamanda, qloballaşma prosesinin mahiyyəti, tarixi və din ilə qarşılıqlı əlaqələri ətraflı təhlil olunur.

Qloballaşma prosesi, adətən, dünyanın iqtisadi, siyasi və mədəni baxımdan inteqrasiyası, ahəngləşməsi kimi xarakterizə edilir. Amerika sosioloqu Roland Robertsonun geniş qəbul olunan tərifinə görə, *qloballaşma dünyanın sıxılıb-kiçilməsi və ümumdünya şüurunun yaranması* prosesini ifadə edir (Robertson, 1992). R.Robertsonun fikrincə, qloballaşma prosesində ölkələrin

qarşılıqlı yaxınlaşması və asılılığı qədər, ortaq fikirlər və şüurun formalaşması da böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Qloballaşma prosesi inkişaf etdikcə, beynəlxalq müstəvidə ölkələrin qarşılıqlı iqtisadi, siyasi və sosial-mədəni asılılığı artır. Dünya iqtisadi baxımdan getdikcə daha çox vahid sistemə çevrilir, dövlətlərin bir-biri ilə əməkdaşlığı güclənir. Digər tərəfdən, siyasi baxımdan, milli dövlətlər dünya birliklərində, məsələn, BMT, Avropa İttifaqı, İslam Konfransı Təşkilatı və s. ümumdünya təşkilatlarında təmsil olunur, beynəlxalq hüquq normaları ilə əlaqədar öhdəliklər qəbul olunur, beynəlxalq münasibətlər inkişaf edir. Sosial-mədəni sahədə isə kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən universal fikirlər, təsəvvürlər və qlobal kimliklər yaradılır (Slattery 2014, 420). Modernləşmə, sekulyarizasiya, qlobal inteqrasiya ilə bağlı termin kimi qeyd edilən qloballaşma bir tərəfdən homogenlik, digər tərəfdən, müxtəliflik və heterogenliklə səciyyələndirilir.

Beləliklə, bəşəriyyətin böyük bir hissəsinin yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyaları əsasında iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələr baxımından yaxınlaşması və getdikcə vahid bir sistemə daxil olması qloballaşma prosesi kimi xarakterizə edilir. Qloballaşma prosesi dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində iqtisadiyyat və siyasətdən tutmuş, mədəniyyətə qədər ictimai həyatın bütün sahələrinə nüfuz edir (Qolenkova və d. 2007, 457).

Tanınmış Amerika sosioloqu Corc Ritzerin qloballaşma ilə bağlı fikirləri bu proses haqqında oldukça əhatəli və dolğun məlumat verir. Sosioloq hesab edir ki, *qloballaşma insanların, əmtəənin, məkanların və məlumatların artan çoxistiqamətli axınlarını, habelə bu axınların qarşılaşdığı və bunlara maneə olan və ya sürətləndirən strukturları ehtiva edən ümumbəşəri proseslərin məcmusudur* (Ritzer 2010, 2).

Bu tərifin ayrı-ayrı komponentlərini daha ətraflı təhlil edək. İnsanların sərbəst qlobal axınları özünü ölkələrarası immiqrasiya prosesində və beynəlxalq turizmin inkişafında göstərir.

Məlum olduğu kimi, əmtəənin və cisimlərin sərbəst dövriyyəsi, beynəlxalq ticarətin geniş yayılması, məkanların qloballaşması müasir nəqliyyat vasitələrinin inkişafı, habelə informasiyaların sərbəst dövriyyəsi informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının yayılması sayəsində mümkün hala gəlir.

C.Ritzer qloballaşma prosesini bərk maddənin maye halına gəlməsi, sonra çəkisinin yüngülləşməsi, nəhayət, çəkisizləşməsi metaforası ilə izah edir.

Məsələn, qədim zamanlarda müxtəlif məlumatların, hekayətlərin və ya miflərin üzərində həkk olunduqları gil lövhələr və daş kitabələr ağırçəkili olduğundan, onların dövryyəsi məhdud idi. Mətbəədə kağızdan istifadə edilərək çap olunan kitabların dövryyəsi nisbətən daha asandır. Müasir dövrdə isə rəqəmsal şəkildə çap olunan kitablar, məqalələr, xəbərlər və s. məlumatların informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə dövryyəsi zaman və məsafə baxımından olduqca əlverişli hala gəlmişdir. C.Ritserin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, *sərt və ağır* olan məlumat mənbələri öncə *yumşalmış*, sonra *yüngülləşmiş*, nəhayət, rəqəmsal hala gələrək *çəkisizləşmişdir* (Ritser 2010, 4-7).

C.Ritserin qloballaşma tərifinin bir yönü də qlobal axınların yaratdığı maneələr və onu sürətləndirən strukturlarla bağlıdır. Qloballaşmanın səbəb olduğu axınlara maneə təşkil edən strukturlara Böyük Çin səddini, keçmiş Berlin divarını, Sovet İttifaqının qloballaşmaya qarşı həyata keçirdiyi “dəmir pərdə” siyasətini, eyni zamanda, müasir dövrdə bir çox millət-dövlətin milli mühafizəkar siyasətini misal göstərmək olar. Digər tərəfdən, bir çox beynəlxalq təşkilatlar, biznes şəbəkələri və s. strukturlar qloballaşmaya səbəb olan insan, əmtəə və informasiya axınlarını daha da sürətləndirir. Bu mənada, qeyd etmək lazımdır ki, din institutu da öz növbəsində, bəzən qlobal axınları sürətləndirir, digər hallarda qlobal axınların qarşısında maneə kimi çıxış edir. Məsələn, dini-mühafizəkar təşkilatların və strukturların eyni cinsə mənsub olan insanların evlənmələri kimi yad adət-ənənələrə qarşı çıxmaları mədəni qloballaşmaya qarşı konservativ reaksiyaya misal göstərilə bilər.

Qloballaşmanın tarixi dövrləri

Qloballaşma prosesinin başlanğıc tarixi haqqında müxtəlif fikirlər və yanaşmalar mövcuddur. Bəzi tədqiqatçılar qloballaşmanı insanların daha yaxşı həyat axtarışı arzusunun irəli gəldiyini düşünürlər. Belə olan halda, hətta sonuncu Buz dövründən (təxminən, 12 min il əvvəl) etibarən, insanların başqa məkanlarda təhlükəsiz və rifah axtarışına çıxdıklarını, qitələrarası köç prosesinin sürətləndiyi dövrü qloballaşma tarixinin başlanğıcı hesab edirlər. Beləliklə, qloballaşma prosesinin hərəkətverici amilləri insanların rifah axtarışının nəticələri olan – ticarət, dini missionerlik, macəra axtarışı və hərbi

fəthlər olmaqdadır. Digər yanaşmaya görə isə qloballaşmanın 6 dövrü birbirindən fərqləndirilir:

1. IV əsrdən VIII əsrə qədər tarixi dinlərin (məs., Xristianlıq və İslam) qloballaşması dövrü.
2. XV əsrin sonlarından başlayan Avropa kolonializminin hərbi fəthlər dövrü.
3. XVIII əsrin sonu – XIX əsrin əvvəlləri Avropadaxili müharibələrin səbəb olduğu qloballaşma dövrü.
4. XIX əsrin ortalarından 1918-ci ilə qədər Avropa imperializmi dövrü.
5. II Dünya müharibəsindən sonrakı (1945-1991) dövr.
6. “Soyuq müharibə”dən sonrakı (1991-ci ildən sonra) dövr.

Daha yeni olan digər yanaşmaya görə, qloballaşma prosesinə təkan verən 3 global dəyişiklik xüsusilə vurğulanır: II Dünya müharibəsindən sonra ABŞ-in global güc kimi yüksəlməsi, çoxmillətli beynəlxalq təşkilatların, korporasiyaların yaranması, nəhayət, Sovet İttifaqının süqutu ilə “soyuq müharibə”nin və “dəmir pərdə” siyasətinin sonlandırılması hadisələri (Ritzer 2010, 37-43). Deməli, qloballaşma prosesi əvvəlki əsrlərdə yüksəlməyə başlamaqla yanaşı, XX əsrdəki global hadisələrlə zirvəyə çatmışdır.

Qloballaşma prosesi və din

Qloballaşma prosesi ilə din arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin bir çox istiqamətləri mövcuddur. Qloballaşma prosesində din mühüm rol oynayır; din bu prosesdə həm qloballaşdırıcı amil kimi çıxış edir, eyni zamanda, qloballaşma prosesindən müxtəlif istiqamətlərdə təsirlənir. Ümumbəşəri və çoxistiqamətli proses olan qloballaşmanın dinə təsirsiz ötüşməsi, demək olar ki, mümkün deyildir. Bundan başqa, bəzi hallarda din qloballaşma üçün maneəyə çevrilərək, bu prosesin qarşısını almağa çalışır.

Din – qloballaşma amili kimi

İlk növbədə, qeyd edilməlidir ki, dinlər bəşər tarixində qloballaşdırıcı amil rolunda çıxış etmişdir. Qloballaşma və din münasibətlərinin bu istiqamətini vurğulayan sosioloqlar hesab edirlər ki, Xristianlıq, İslam və Buddizm kimi dünya dinləri tarix boyu həmişə global mədəniyyəti təmsil etmişdir. Dünya dinləri bir xalq və ya bir regionla məhdudlaşmayaraq, bütün dünyaya yayılmağa can atır, başqa sözlə, dünya dinləri qloballaşmaq istəyir. Bu, hər

şeydən əvvəl dinlərin müəyyən həqiqət iddiasına sahib olması və bu həqiqəti bütün bəşəriyyətə yaymaq missiyası ilə bağlıdır (Akyüz, Çapcıoğlu 2008, 381). Məhz buna görə ümumbəşəri dinlər olaraq İslam, Xristianlıq və Budizm fərqli xalqların, millətlərin və ölkələrin dininə, dünyagörüşünə, həyat tərzinə çevrilib. Eyni tendensiyalar müxtəlif yeni dini hərəkatlarda, məsələn, yeni çağ, yevangelizm, sufizm və digər istiqamətlərdə müşahidə olunur (Kurt 2017, 320). Bütün bunlar ümumbəşəri dinlərin qlobal xarakterini aydın nəzərə çarpdırır.

Qloballaşma prosesi bir çox baxımdan dinlərin yayılaraq, daha çox insana təsir etmək və sosial münasibətlər yaratmaq məqsədləri üçün geniş imkanlar yaradır. Qloballaşmanı sürətləndirən digər amil olan kütləvi kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı müxtəlif toplumlarda dini canlanmanın hərəkatverici qüvvəsinə çevrilir. Belə ki, dünya dinləri və ya müxtəlif dini cərəyanlar kütləvi kommunikasiya texnologiyalarının imkanlarından – televiziya-radio yayınlardan, rəqəmsal və sosial media vasitələrindən geniş istifadə edərək, bütün dünyaya yayılmağa, qloballaşmağa can atırlar (Kurt 2017, 321).

Qeyd olunduğu kimi, günümüzdə həm dünyada, həm də ölkəmizdə müxtəlif yevangelist xristianlıq, adventizm, Yehovanın şahidləri, eyni zamanda, islami cərəyanlara misal olaraq, Pakistanda yaranan təbliğ camaatı, Körfəz ölkələri tərəfindən dəstəklənən vəhhabilik və digər dini cərəyanların qlobal yayılması müşahidə olunur. Şübhə yoxdur ki, bunlar qloballaşmanın dini cərəyanlar üçün yaratdığı imkanlar nəticəsində baş verir.

Qloballaşma prosesinin dinə təsiri

Qloballaşmanın dinə böyük və qaçılmaz təsirləri mövcuddur. Qloballaşmanın dinə ən mühüm təsirlərindən biri müasir həyata nüfuz edərək, onu çox-əsrlik tarixi keçmişə malik olan ənənələrdən uzaqlaşdırmasıdır. Qlobal mədəniyyət bir tərəfdən əmtənin, digər tərəfdən, müxtəlif dəyərlər və inanc sistemlərinin sürətli istehlakını təmin edir. Sosial həyatın dünyəviləşməsinə, başqa sözlə, sekulyarizasiya prosesini sürətləndirir. Bu, dinin tamamilə aradan qalxmasına deyil, sadəcə olaraq dini istehlak mədəniyyətinin parçası halına gətirərək, onun dəyərsizləşdirilməsinə və insanların ənənəvi dini inanclarla əlaqəsinin zəifləməsinə gətirib çıxarır (Coşkun 2017, 124).

Ənənəvi-dini dünyagörüşləri müasir qloballaşmış cəmiyyətlərdə fərqli inanclar, etiqadlar və dünyagörüşləri ilə yanaşı, eyni səviyyədə mövcud olur. Bu da insanların həyata baxışlarını müəyyənləşdirmək üçün geniş seçim imkanları yaradır. Müasir qloballaşmış cəmiyyətlərdə insanlar istədikləri dinə etiqad etmək və ya heç bir dinə etiqad etməmək hüququna malikdirlər. Təbii olaraq, bu proses fərdin din ilə əlaqəsinin zəifləməsinə və dünyəviləşməsinə gətirib çıxara bilər.

Bəzi tədqiqatçılar hesab edirlər ki, XX əsrdən etibarən dinin dirçəlişi prosesi və islahatçılıq təşəbbüsləri qloballaşmanın dinə təsirinin nəticələrindən biridir. Belə ki, qloballaşma ilə din arasındakı dialektik bir əlaqə mövcuddur: qloballaşma dini dəyərlərdə və bütövlükdə ənənəvi həyat tərzlərində dərin sarsıntılar və aşınmalar yaratmışdır. Modernizasiya, rasionalizm, elmi-texnoloji yeniliklər dinin təsir dairəsini olduqca məhdudlaşdırmışdır. Bu dəyişikliklər din sahəsində bir tərəfdən, dinin rasionallaşdırılması və islahat axtarışına, digər tərəfdən, onun mühafizəkarlığına səbəb olmaqdadır.

Müasir dinlərin bir qismi dünyaya inteqrasiya olunmaqda, digər hissəsi müasir dünya ilə əlaqələrini azaldaraq özünə qapanmağa meyil edir. Dini cərəyanların özünəqapanma tendensiyası, əsasən, müxtəlif mühafizəkar təriqət, sekta və kultların misalında aydın nəzərə çarpır. Dinlərdə islahatçılıq hərəkatları, yenilik və modernist baxışların yaranması, şübhəsiz, qloballaşmanın təsiri ilə meydana gəlir. Belə ki, islahatçılığın əsl mahiyyətini ənənəvi dini dəyərlərin müasir dünyaya uyğunlaşdırılması, başqa sözlə, qlobal dünyaya inteqrasiyası təşkil edir (Qənbərov 2018, 135).

Qloballaşma dinin təsir dairəsini sırf mənəvi həyatla məhdudlaşdırmaqla yanaşı, eyni zamanda, fərdin din ilə psixoloji əlaqəsini gücləndirir. Din müasir dünyada insanların həyatda məna axtarışına cavab verən ictimai şüur forması kimi öz əhəmiyyətini qoruyur. Müasir dünyanın rasionallıq bürokratik sistemləri, iqtisadi sahədə amansız rəqabət, istehlak mədəniyyəti və başqa sosial dəyişikliklərin səbəb olduğu psixoloji böhranlar insanları mənəviyyat axtarışına və dinlərə yönəldir (Qənbərov 2015, 16). Bu səbəbdən, qlobal müstəvidə dini-mənəvi həyata rəğbətə çoxaldığı müşahidə olunur. E. Qiddens davamlı və sürətli dəyişikliklərin baş verdiyi modern cəmiyyətdə risk faktorunun yüksəldiyini, bir sözlə, modern cəmiyyətin risk cəmiyyəti olduğunu qeyd edir (Giddens 2010, 115). Bu mənada, müasir cəmiyyətdə risk və qeyri-müəyyənlik faktorları insanları dini inanclara yönəldən funksiya daşıyır.

Din – qloballaşmaya maneə kimi

Nəhayət, qeyd olunmalıdır ki, bəzi hallarda din qloballaşmaya qarşı çıxaraq, onun yayılmasında maneə rolunu oynayır. Dini və ənənəvi dəyərlər, əsasən, qloballaşmanın səbəb olduğu mədəni dəyişikliklərə müqavimət göstərməkdədir. Həmçinin yad ənənələrin və həyat tərzinin yayılmasının qarşısını almaq üçün bütün təbliğat mexanizmlərini səfərbər edirlər. Bu mənada, sosioloqların bir çoxu din və qloballaşma arasındakı qarşılıqlı əlaqələri nəzərdən keçirərkən, dinin qloballaşmaya etirazları üzərində dayanır. Məsələn, müasir din sosioloqları Peter Beyer və Frank J. Leçner hesab edirlər ki, qloballaşmaya və qlobal mədəniyyətə qarşı, əsasən, mühafizəkar və fundamentalist dini cərəyanlar çıxırlar. Bu dini cərəyanlar qlobal mədəniyyət tərəfindən ənənəvi dini kimliklərin təhdid olunduğunu düşünürlər (Furseth, Repstad 2011, 153).

Məhz bu səbəbdən dialektik proses olan qloballaşmaya qarşı dünyada, xüsusilə də İslam aləmində müxtəlif dini etirazlar meydana gəlmişdir. Bu, hər şeydən əvvəl, müasir qloballaşma şəraitində milli-mənəvi dəyərlər, milli kimlik, eyni zamanda, ənənəvi-dini həyat təzi üçün təhlükə yaradan mədəni qloballaşma ilə bağlıdır.

Mədəni qloballaşma müasir dünyada daha çox Qərb dəyərlərinin, mədəniyyətinin, həyat tərzinin və s. aşılınması, geniş təbliğ edilməsi formasında təzahür edir ki, bu da ənənəvi dinlərin böyük etirazına səbəb olur. Qloballaşma şəraitində müxtəlif mədəniyyətlərin – inancların, dünyagörüşlərinin, həyat tərzinin qarşı-qarşıya gəlməsi, toqquşması qaçılmaz haldır. Belə hallarda, adətən, güclü mədəniyyət daha zəif olan mədəniyyətləri assimilyasiyaya məruz qoyur. Buna görə də qloballaşan dünyada ənənəvi dinlər, mühafizəkar dini cərəyanlar, habelə milli və etnik azlıqlar mədəni identikliyi, dini dəyərləri və ənənəvi həyat tərzini qoruyub-saxlamaq uğrunda qloballaşmaya qarşı olan mövqe nümayiş etdirirlər. R.Robertsonun fikrincə, qloballaşma nəticəsində yaranan asılılıq və ümumdünya şüuru həm milli kimliklər üçün yeni çağırışlar yaradacaq, eyni zamanda, qloballaşma qarşısında yer tutan milli kimlikləri gücləndirəcəkdir (Robertson 2012, 240-241).

Qloballaşan dünyada dinin xüsusi rolu və əhəmiyyəti nədən ibarətdir? Qeyd olunduğu kimi, qloballaşma dövründə dini inanclar milli-mənəvi və dini dəyərlərin, milli kimliyin qorunmasını təmin edən əsas ictimai institutlardan

biridir. Bu mənada, Azərbaycan xalqının milli kimliyinin formalaşmasında İslam dininin rolunun danılmaz olduğu vurğulanır. Şübhə yoxdur ki, İslam Azərbaycan milli kimliyinin əsas komponentlərindən biridir. Bununla yanaşı qeyd olunmalıdır ki, din müasir cəmiyyətlərdə milli-mənəvi dəyərlərin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. Din bir çox hallarda qloballaşma prosesinin mədəni istiqamətlərinə müqavimət göstərməklə, milli mədəniyyətlərin sürəkliliyini təmin etmək, insanların dünyagörüşlərini formalaşdırmaq, həyatın mənası və məqsədini müəyyənləşdirmək, bir sözlə, modern həyata mənə qazandırmaq funksiyasını yerinə yetirir.

Nəticə

Din və qloballaşma prosesi arasındakı əlaqələri təhlil edən bu məqalədə belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, qloballaşmanın dinə təsirləri çoxcəhətli xarakterə malikdir. Belə ki, qloballaşma bütövlükdə həyatın bütün sahələrinə nüfuz etmişdir və dini sferanın bundan təsirsiz ötürməsi mümkün deyildir. Qeyd etmək lazımdır ki, din sadəcə qloballaşmanın təktərəfli təsirlərinə məruz qalmır. Dinin özü də qloballaşmanın əsas amili kimi müasir dünyada mövcudluğunu qoruyub saxlayır.

Hər şeydən əvvəl, məqalədə bu mövzu işıqlandırıldı ki, qloballaşma ölkələrarası iqtisadi, siyasi və mədəni asılılıqları və əlaqələri gücləndirir. Digər tərəfdən, ümumdünya ictimai şüurunun sürətli yayılmasını təmin edir. Bu prosesdə din fəal rol oynayır və qlobal bilik və informasiya axınlarından istifadə edərək dini təbliğatları ümumdünya səviyyəsinə çatdırır. Şübhəsiz ki, bu dünya dinlərinin qlobal xüsusiyyətindən irəli gələn prosesdir.

Qloballaşma prosesinin dinə təsirləri də müxtəlifdir. Din qlobal dünyada istehlak olunan və seçim halına gələn dünyagörüşü formasını alaraq, ictimai nüfuzunu qismən itirmişdir. Bu mənada, sekulyarizasiya prosesi qloballaşmanın təsiri altında daha da güclənir, nəticədə, din fərdi seçim halına gəlmişdir. Bu dinin insan həyatının bütün sahələrindən çəkildiyi kimi başa düşülməməlidir. Dinin institusional baxımdan zəifləməsi təşkilatı olmayan dinin, başqa sözlə fərdi inancların yayılmasına maneə təşkil etmir. İnsanlar bu və ya digər dini cərəyana, təşkilata və s. icmaya mənsub olmadan fərdi şəkildə dinə inanmağa davam edir, mənəvi ehtiyaclarını müxtəlif inanclarla təmin edirlər.

Dinin qloballaşma ilə qarşılıqlı münasibətlərini təhlil edərkən gəldiyimiz nəticələrdən biri də dinin mühafizəkar reaksiyasında təzahür edir. Belə ki, dinlər və ənənəvi inanc sistemləri qloballaşmanın sosial-mədəni istiqamətlərinə, başqa sözlə, Qərb dəyərlərinin yayılması mənasında vesternizasiyaya qarşı müqavimət göstərirlər. Dini inanclar milli kimlik, milli mədəniyyət və ənənələrin əsas müdafiəçisi rolunda çıxış edirlər. Beləliklə, müasir dünyada ənənəvi dini inanclar öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. Bütün bunlar onu göstərir ki, qloballaşma prosesinin dinə təsirləri müxtəlifdir: din qloballaşma prosesindən təsirlənməklə yanaşı, eyni zamanda, qloballaşma prosesinin təmin etdiyi informasiya kommunikasiya texnologiyalarından məharətlə faydalanır, bəzi hallarda isə qloballaşmaya müqavimət göstərərək bu prosesi yavaşladır.

ƏDƏBİYYAT

Akyüz Niyazi, Çapcıoğlu İhsan. (2008) Anabaşlıqlarıyla Din Sosyolojisi. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Coşkun Hasan. (2017). "Küreselleşme Sürecinde Din". Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5 / 2, (115-134).

Furseth I., Repstad P. (2011). Din Sosyolojisine Giriş: Klasik ve Çağdaş Kuramlar. (tər. Çapcıoğlu İ., Aydınalp H.), Ankara: Birleşik Kitabevi.

Giddens Anthony. (2010). Modernliğin Sonuçları. (tər. Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kurt Abdurrahman. (2017). Din Sosyolojisi. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Qənbərov Asaf. (2015). "Sekulyarizasiya və müasir dünyada dinin yeri". Dövlət və Din, № 3 (32), (11-19).

Qənbərov Asaf. (2018). Din sosiologiyası. Bakı: Tuna Printing, Publishing, Packaging.

Qolenkova Z.T., Akuliç M.M., Kuznetsov V.N. (2007). Ümumi Sosiologiya. (tər. İzzət Rüstəmov), Bakı: Diplomat Nəşriyyatı.

Ritzer George. (2010). Globalization: a basic text. Oxford: Wiley - Blackwell Publication.

Robertson Roland. (1992). Globalizatin: Social Theory and Global Culture. London: Sage.

Robertson Roland. (2012). “Küreselleşme, Köktencilik, Göç ve Dini Çeşitlilik”. *Din Sosyolojisi: Yaşadığımız Dünya*. (ed. P.B. Clarke, tər. İ. Çapcıoğlu). Ankara: İmge Kitabevi.

Slattery Martin. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (ed. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Sentez Yayınları.

д.ф. по социологии Асаф Ганбаров

ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ И РЕЛИГИЯ: В КОНТЕКСТЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ

РЕЗЮМЕ

В данной статье процесс глобализации и различные аспекты взаимоотношений между религиями и глобализацией исследуются на основе социологических теорий. Сначала анализируется процесс глобализации и отмечается, что существуют различные последствия воздействия глобализации на религию. Прежде всего, автор утверждает, что мировые религии не ограничиваются одной нацией или регионом и стремятся к глобализации. Таким образом, вызовы мировых религий носят глобальный характер. Затем автор утверждает, что процесс глобализации оказывает существенное влияние на религию; в глобальную эпоху религиозный плюрализм относительно снижает социальную значимость религии и ускоряет процесс секуляризации. С другой стороны, религия продолжает удовлетворять психологические и духовные потребности людей, то есть религия имеет индивидуальный характер и сохраняет свое значение в современном мире. В итоге показано, что в некоторых случаях религия, выступая с консервативной позиции, играет роль барьера для культурной глобализации, иными словами, вестернизации. Таким образом, религия является главным защитником местных культур, интересов общества и национальной идентичности.

Ключевые слова: процесс глобализации, религия, секуляризация, плюрализм.

Asist. Prof. Asaf Ganbarov

**GLOBALIZATION PROCESS AND RELIGION:
IN THE CONTEXT OF MUTUAL RELATIONSHIPS**

ABSTRACT

This article examines the process of globalization and the various aspects of the relationship between religions and globalization on the basis of sociological theories. The study begins with the analysis of the process of globalization, and demonstrates the effects of globalization on religion that have a variety of implications. First of all, the author argues that world religions are not limited to one nation or region and strive for globalization. Thus, the main messages of world religions are global. Then author claims that the process of globalization has important implications for religion; In the global era, religious pluralism relatively reduces the social importance of religion and accelerates the process of secularization. On the other hand, religion continues to meet the psychological and spiritual needs of people, that is, religion has an individual character and maintains its importance in the modern world. In the end, it is shown that in some cases, religion, acting from a conservative position, plays a barrier to cultural globalization, in other words, Westernization. Thus, religion is the main defender of local cultures, community interests and national identity.

***Keywords:** process of globalization, religion, secularization, pluralism*

Çapa tövsiyə etdi: i.f.d., dos. B.İ.Həsənov